

УДК 331.45 (075.8)

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

**В.В. Зацарний, доцент, к.т.н., Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»**

Анотація. Розглядаються питання підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів з охорони праці, яка здійснюється в Україні вперше.

Ключові слова: бакалавр, спеціаліст, магістр, напрям підготовки 6.170202 «Охорона праці», навчальні дисципліни.

ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ТРУДА В УКРАИНЕ

**В.В. Зацарный, доцент, к.т.н., Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт»**

Аннотация. Рассматриваются вопросы подготовки бакалавров, специалистов и магистров по охране труда, которая осуществляется в Украине впервые.

Ключевые слова: бакалавр, специалист, магистр, направление подготовки 6.170202 «Охрана труда», учебные дисциплины.

TRAINING SPECIALISTS IN THE SPHERE OF LABOUR PROTECTION IN UKRAINE

**V. Zatsarny, Associate Professor, Candidate of Engineering Science,
National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»**

Abstract. Problems of training bachelors, specialists, and masters in labour protection carried out in Ukraine for the first time have been considered.

Key words: bachelor, specialist, master, field 6.170202 «Labour protection», subjects.

Вступ

Питання підготовки дипломованих фахівців з охорони праці в нашій країні обговорювалося довгий час, але превалювала думка, що охорона праці не є окремою галуззю, а тому цим питанням мають опікуватись добре підготовлені фахівці окремої, конкретної, галузі виробництва. Наприкінці 70-х років минулого століття була спроба готувати таких фахівців у рамках підвищення кваліфікації спеціалістів певної галузі, які мають вищу освіту і певний досвід роботи в цій галузі. Для цього було відкрито підготовку за напрямом «Охорона праці» в рамках спеціальних факультетів підготовки спеціалістів за новими перспективними напрямами науки і техніки, які було створено у ряді провідних вишів країни.

У 1995 р. перейшли до підготовки дипломованих інженерів з охорони праці в рамках спеціалізації у гірництві, будівництві, машинобудуванні, сільському господарстві тощо.

Аналіз публікацій

Окремих публікацій, в яких би обговорювались переваги тієї чи іншої форми підготовки фахівців з охорони праці, практично не було, хоча йшли інтенсивні дебати з цього приводу на різних рівнях як у вишах та Міністерстві освіти і науки, так і на виробництві і в галузевих міністерствах. Постановою КМУ України від 13.12.2006 р. № 1719 [1] вперше в нашій країні було передбачено підготовку бакалаврів за напрямом «Охорона праці», а постановою КМУ України від 27.08.2010 р.

№ 787 [2] передбачено підготовку спеціалістів і магістрів за цим же напрямом за галузями господарства.

Мета і постановка задачі

Охорона праці як галузь теоретичних досліджень та практичної діяльності включає чотири напрями: 1) правові та організаційні питання; 2) гігієна праці та виробнича санітарія; 3) безпека виробництва; 4) пожежна безпека на виробництві. Виходячи з цього, метою нашого дослідження на першому етапі стала розробка матеріально-технічного забезпечення підготовки бакалаврів, а надалі – спеціалістів та магістрів за напрямом освіти «Охорона праці», яке б охоплювало весь спектр зазначених проблем, вирішення яких покладається на фахівця з охорони праці.

Підготовка фахівців у галузі охорони праці

Підготовка фахівця з охорони праці передбачає вивчення ряду навчальних дисциплін, які розкривають сутність зазначених вище напрямів, що складають охорону праці і надають необхідних знань майбутнім фахівцям, але, крім цих дисциплін, фахівець з охорони праці, як і кожна особа з вищою освітою, має вивчити ряд соціально-економічних та природничо-наукових дисциплін, для того щоб мати загальну підготовку з цих питань. Виходячи з цього, роботу було розпочато з розробки галузевих стандартів вищої освіти у галузі знань 1702 «Цивільна безпека», напрям підготовки 6.170202 «Охорона праці», кваліфікація 3152 – «Інспектор з охорони праці».

10 квітня 2009 р. наказом Міністра освіти і науки № 320 було затверджено і введено в дію складові галузевих стандартів вищої освіти України (освітньо-кваліфікаційну характеристику (ОКХ) та освітньо-професійну програму (ОПП) з галузі знань 1702 «Цивільна безпека» за напрямом підготовки бакалавра: «Цивільний захист», «Охорона праці» та «Пожежна безпека».

До галузевого стандарту освіти ОПП підготовки бакалавра за напрямом «Охорона праці» було включено такі дисципліни як психологія, соціологія, політологія, українська та іноземна мова, економічна теорія, правознавство, історія України, філософія, основи еко-

логії, хімія, фізика, вища математика, інформатика та комп'ютерна техніка, інженерна та комп'ютерна графіка, технічна механіка та кілька інших. Що ж стосується суто спеціальної підготовки, то вона передбачає вивчення двадцяти дисциплін, що охоплюють чотири вищезазначених напрями.

Перший напрям закладає фундамент теоретичних, нормативних та організаційних основ охорони праці, тому він містить найбільшу кількість предметів.

1.1. «Вступ до спеціальності» – передусім дає визначення поняття «охорона праці» та вводить молодь, яка обрала цей напрям підготовки, у коло проблем, стан та завдання охорони праці [3].

1.2. «Правові основи працезахоронної політики та охорони праці» – розглядає основні положення законодавства України у сфері охорони праці; принципи державної політики, що сформульовані в основному законі України в цій галузі – Законі «Про охорону праці»; права, гарантії та обов'язки різних категорій працівників з охорони праці та види відповідальності за її порушення [4, 5].

1.3. «Державне соціальне страхування від нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві» – знайомить із механізмом реалізації державних гарантій щодо відшкодування шкоди на виробництві внаслідок виникнення нещасного випадку або професійного захворювання.

1.4. «Соціально-економічні основи охорони праці» – викладається ключова функція охорони праці – захист працівника та забезпечення його права на безпечну працю; роль охорони праці у зростанні трудових ресурсів та їх продуктивності; економічні проблеми та методи управління охороною праці; фінансування та оцінка ефективності затрат на охорону праці.

1.5. «Психологія праці та її безпеки» – освітлюється проблема пристосування людини у процесі праці до навколишніх умов та їх вплив на безпеку праці; розглядається система «людина – машина – середовище» і забезпечення безпеки її діяльності; негативні соціальні чинники (алкоголізм, наркоманія, тютюнопаління тощо) та їх вплив на працездатність; проблеми професійного відбору (вивчення психофізіологічної та професійної придатності у процесі підготовки до діяльності).

1.6. «Управління охороною праці» – знайомить із сутністю і реалізацією системи управління охороною праці (СУОП) на різ-

них рівнях – державному, галузевому, регіональному, виробничому; правами та обов'язками служби охорони праці на підприємствах, в організаціях та установах; державною системою навчання і перевірки знань з питань охорони праці; організацією державного нагляду і громадського контролю; методикою оцінки безпеки виробництва та стимулювання за досягнуті успіхи у цій галузі.

1.7. «Організація наглядової діяльності в галузі охорони праці» освітлює систему державного нагляду за промисловою безпекою (види державних органів, їх обов'язки та права, взаємодія з іншими державними структурами); аудит із промислової безпеки і охорони праці; громадський контроль (профспілки, уповноважені трудового колективу, комісії з охорони праці підприємств); вирішення питань охорони праці в колективних договорах (угодах).

1.8. «Експертиза з охорони праці» – містить сутність і вимоги охорони праці до експертизи проектної документації; нормативні документи з питань експертизи проектів; експертизу виробничих процесів та обладнання (експертне діагностування обладнання, робіт та підприємств з підвищеною небезпекою).

1.9. «Розслідування, облік і аналіз нещасних випадків, професійних захворювань та аварій» – дає класифікації нещасних випадків, професійних захворювань та аварій; розслідування нещасних випадків на виробництві та в побуті, професійних захворювань та аварій; виявлення причин та методи аналізу, звітність та інформацію про нещасні випадки і професійні захворювання.

1.10. «Профілактика виробничого травматизму та професійних захворювань» – розглядаються ергономічні та естетичні основи охорони праці на підприємстві (їх вплив на покращення умов праці, зменшення втомлюваності); особливості порушень функцій організму (травми, термічні ураження, гострі отруєння, професійні та професійно обумовлені захворювання); методи кількісної оцінки екологічних та соціальних наслідків екстремальних ситуацій; загальні принципи надання невідкладної медичної допомоги.

Другий напрям розглядає проблему захисту працюючих і навколишнього середовища від небезпечних та шкідливих виробничих факторів. Він включає наступні дисципліни:

2.1. «Виробнича санітарія» – ця основоположна дисципліна напряму розглядає питання гігієни та фізіології людини та її праці; гігіє-

нічну класифікацію праці за показниками шкідливості та небезпечності; профілактичні заходи щодо запобігання професійно обумовленим і професійним захворюванням та отруєнням; сферу досліджень виробничої санітарії; оцінку та оптимізацію шкідливих факторів; паспортизацію санітарно-технічного стану виробництв [6].

2.2. «Промислова екологія» – знайомить із засобами та заходами захисту атмосферного повітря від техногенного забруднення, водних та земельних ресурсів від промислових викидів; утилізації та рекуперації промислових відходів; охорони довкілля та екологічного моніторингу.

2.3. «Системи контролю небезпечних та шкідливих виробничих факторів» – викладає теоретичні основи систем автоматизації; використання виробничої автоматизації для спостереження та попередження аварійних ситуацій; їх локалізації та ліквідації наслідків.

Третій напрям присвячений безпеці виробництва, його технологічних процесів та обладнання. До нього входять такі предмети:

3.1. «Потенційно небезпечні виробничі технології та їх ідентифікація» – дисципліна освітлює питання безпеки праці у виробничих процесах (вимоги до виробничого устаткування та технологічних процесів, об'єктів підвищеної небезпеки, систем під тиском і криогенної техніки); безпеку під час ведення основних видів будівельно-монтажних робіт; оцінку потенційно небезпечних процесів та апаратів; забезпечення техногенної безпеки на виробництві.

3.2. «Електробезпека» – містить загальні заходи електробезпеки (вплив електричного струму на людину та фізичні процеси його протікання крізь тіло, аналіз умов безпеки електричних мереж), електрозахисні засоби та заходи; організацію безпечної експлуатації електроустановок.

3.3. «Безпека експлуатації будівель і споруд» – розглядає принципи безпечної зведення будівель та споруд на етапі проектування (правила охорони праці при проектуванні, реконструкції об'єктів, розробці технологічних процесів та устаткування, порядок прийняття в експлуатацію нових і реконструйованих виробничих об'єктів); будівельні матеріали та їх поведінку в умовах високих температур; безпеку персоналу в умовах надзвичайних ситуацій; заходи безпеки при експлуатації будівель та інших споруд.

3.4. «Безпечна експлуатація інженерних систем і споруд» – знайомить з вимогами безпеки при експлуатації систем водопостачання і каналізації населених пунктів та будівель; систем і споруд теплогазопостачання; при проектуванні, будівництві та експлуатації інших систем.

Четвертий напрям стосується вимог пожежної безпеки працюючих та виробничих об'єктів на стадіях їх проектування, будівництва (реконструкції) та експлуатації. Він включає такі дисципліни:

4.1. «Теорія горіння та вибуху» – розглядає загальні відомості про процеси горіння та вибуху; їх виникнення, поширення, локалізацію та припинення; запобігання процесу горіння.

4.2. «Пожежна безпека виробництв» – викладає теоретичні основи забезпечення пожежної безпеки технологічних процесів виробництв (запобігання утворенню горючого середовища, виникнення джерел запалювання, поширення пожежі, способи підвищення вогнестійкості); заходи та засоби забезпечення пожежної безпеки типових технологічних процесів.

4.3. «Захист у надзвичайних ситуаціях» – освітлює небезпеки техногенних аварій радіаційного, хімічного та біологічного походження (вплив на здоров'я, основні джерела, нормування, методи визначення та знешкодження); захист у надзвичайних ситуаціях.

Розглянуті вище 20 дисциплін відносяться до нормативних (обов'язкових для всіх вишів, що готують бакалаврів з охорони праці). Крім того, виші вводять певну кількість додаткових професійних дисциплін, що відображають профіль університету, поглиблюють знання майбутніх бакалаврів з окремих питань охорони праці, дають конкретні знання для підготовки спеціаліста чи магістра за певною галуззю.

Крім вивчення теоретичних дисциплін під час лекцій, лабораторних та практичних занять, виконання розрахунково-графічних робіт, курсових робіт і проектів, професійна підготовка фахівців з охорони праці включає також проведення практик, тобто практичне навчання. Студенти з напряму «Охорона праці» проходять наступні практики:

1. Після 1-го курсу – ознайомлювальна (4 тижні), під час якої студенти знайомляться із діяльністю служб охорони праці різних підп-

приємств, зустрічаються з представниками органів державного нагляду з охорони праці та фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.

2. Після 2-го курсу – виробнича (4 тижні). Студенти на підприємствах згідно профілю ВНЗ здобувають певну робочу професію, працюючи на робочих місцях.

3. Після 3-го курсу – технологічна (4 тижні). Студенти працюють стажистами у службах охорони праці підприємств, знайомлячись із правами та обов'язками робітників цих служб, беруть участь в їх практичній роботі.

4. Після 4-го курсу – експлуатаційна (3 тижні), яку студенти проходять під керівництвом інспекторів з охорони праці відповідного територіального управління Держгірпромнагляду України. Вони беруть участь у перевірках стану охорони праці підприємств, у розслідуванні нещасних випадків на виробництві, підготовці приписів щодо усунення недоліків охорони праці на підприємствах.

Поєднання теоретичної та практичної підготовки дозволяє готувати гідних фахівців з охорони праці.

Завершальним етапом підготовки бакалаврів з охорони праці є дипломна робота, якій передують переддипломна практика (2 тижні), присвячена збору матеріалу з обраної теми роботи. Виконуючи дипломну роботу, бакалавр повинен розкрити всі ті знання, уміння та компетенції, які отримав під час навчання.

За результатами державної атестації (захист у Державній атестаційній комісії дипломної роботи) дипломант отримує диплом бакалавра з охорони праці. Це дає йому можливість або продовжити навчання для отримання освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» чи «магістр», або почати практичну роботу на виробництві, виконуючи зазначені в Національному класифікаторі професій ДК 003:2005 професійні функції діяльності інженера з охорони праці (без категорії) або інспектора з охорони праці.

Для проведення роботи з підготовки бакалаврів з охорони праці пройшли ліцензування й успішно почали цю роботу такі виші як Національний університет цивільного захисту України (м. Харків), Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Харківська національна академія міського господарства, Національний університет водного гос-

подарства та природокористування (м. Рівне), Хмельницький національний університет і Харківський національний університет ім. Каразіна. НУЦЗУ та ЛДУБЖД вже провели успішні випуски бакалаврів і пройшли ліцензування на право підготовки спеціалістів і магістрів з охорони праці відповідно до розроблених і затверджених МОНмолодьспортом ОКХ та ОПП.

Висновки

Розроблено та введено в дію складові галузевих стандартів вищої освіти України (ОКХ та ОПП) за напрямом підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів 170202 «Охорона праці». Ведеться підготовка бакалаврів, а з поточного року починається й підготовка спеціалістів і магістрів за цим напрямом освіти. Для забезпечення високого рівня фахівців зазначеного напрямку освіти потрібен моніторинг ОКХ та ОПП у вищих навчальних закладах, які розпочали і здійснюють цю роботу.

Література

1. Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра: постанова КМУ від 13.12.2006 р. № 1719. <http://www.osvita.org.ua>.
2. Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра: постанова КМУ від 27.08. 2010 № 787. – <http://www.osvita.org.ua>
3. Коржик Б.М. Вступ до спеціальності: навч. посіб. / Б.М. Коржик, В.В. Зацарний, С.В. Нестеренко; за заг. ред. Б.М.Коржика. – Х.: ХНАМГ, 2011. – 122 с.
4. Правові основи працезахоронної політики України: навч. посіб. / К.Н. Ткачук, В.М. Москальова, С.Л. Кусковець, В.В. Зацарний. – Рівне: НУВГП, 2011. – 310 с.
5. Правові основи працезахоронної політики та охорони праці: навч. посіб. / В.Д. Губенко, Б.М. Коржик, В.П. Андрійченко, Н.А. Губенко; за заг. ред. Б.М. Коржика. – Х.: ХНАМГ, 2011. – 174 с.
6. Виробнича санітарія: навч. посіб. / К.Н. Ткачук, В.Л. Филипчук, С.Ф. Каштанов та ін; за заг. ред. Ткачука К.Н. – Рівне: НУВГП, 2012. – 443 с.

Рецензент: О.В. Бажинов, професор, д.т.н., ХНАДУ.

Стаття надійшла до редакції 01 червня 2012 р.